

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४६०२

Title विद्यान पारिजाते जीवच्छादु प्रयोगः

Author अनंत महर्षिः

Extent ५ पद्याणि Age *

Subject धर्मशास्त्रम्

✓
विधान परिजाने जीव कुटुम्ब प्रयोगः

धृ०१

॥ गणेशाय नमः ॥ अथ जीवश्चाह विधानं । आदित्यपुराणे । देशकालधनश्रद्धाव्यवसाय
 समुच्चये । जीवते वाप्यजीवाय दद्याच्छाहं स्वयं नरः ॥ वाशाष्टः कर्त्तव्यं रात्रौ वसुधैव कुटुम्बकः ॥ कृतोपवा
 सः सुस्नातस्त्रयोदश्यां समाहितः । कर्त्तरि मयि नो कारं विष्णुं सर्वं श्रयं जेत । जले स्थले च रे मूर्ते
 कलशेषु फरे रवौ । बंदाग्निगुरुगोविप्रमाता पितृषु सर्वगं । सदक्षिणास्तु सति नास्ति स्वस्त्यज
 लधेनवः । निवेदयेत्सित्तु न्यश्च तदग्रेषु समाहितः । तत्र मंत्राणां ह ॥ सोमाय स्वापितृभ्यो नमः । स्वधा न
 म इति ध्रुवन् । अग्नये कव्यवाहनाय स्व । वन । दक्षिणे तु निदध्याच्च तृतीयां दक्षिणां पुतां । यमा
 यांगिरसे वाथ स्वधानम इति स्मरन् तयोर्मध्ये तु निक्षिप्य विप्रान्यं वोपवेशयेत् । आवाहनादि
 नापूर्वं विश्वे देवान् प्रक्षय्य च । अहं वसुधैव स्त्वा विप्रं रुद्रं स्त्वा महं ततः । सूर्यं न्यस्त्वा महं विप्रं नो
 जयामातिता च देत । आवाहनादिकं सर्वं कुर्याच्च पितृकर्म वन । सौम्यधेनुस्ततो देया वासवाय
 द्विजाय तु । आग्नेयी वाथ रोदाय सामास्यं द्विजाय तु विश्वे न्यश्वाय देवेभ्यस्तिलपात्रं निवेद

जी. वि.
१

येता वासवाया वसुष्ठा नीपा येत्यर्थः। एवमन्यत्रापि। स्वस्ते रुदक मस्यं जलं दत्त्वा वता द्विजान्। विसर्जये
त्स्मरन् चिस्सुं देवमष्टाक्षरं विभुं। ततः कामकुलेशानं निशि नारायणं स्मरेत्। चतुर्दशपाततोगच्छेद्यथा प्रा
प्तां सरिद्वयं। पूर्वण विप्रः सोम्ये नरा जा वै श्रेष्ठः परेण व। दक्षिणेन तथा शूद्रो मार्गेण विकिरन्यवान्।
वस्त्रा पिलो हरवंशं श्रुजितं ते स्तोत्रमुच्चरन्। तच्चरन्तवस्तोत्रं प्रथमस्तत्वं उक्ते। दक्षिणाग्निमु
खो वद्धि ज्वालयन्त्रवस्त्रं। पंचाशता कुशो ब्राह्मणं कृत्वा प्रति कृतिं दहेत्। कृत्वा शमशानिकं द्वात्रिं
शण्णद्वित्यंतमेव हि। निरग्निरथ बान्धुमि यमं रुद्रं वसं स्मरन्। कृत्वेति। उत्सन्नाग्नि त्वेष्टृष्टोदिवि
विधानेनाग्निमाधाय स्वर्गहोक्तविधिना पूर्णाद्विति विधायान्निप्रदानमंत्रेण स्वप्रति कृतिं दहे
त्। निरग्निरप्येवमेव कुर्यात्। पृष्टोदिविप्रकारमाह कात्यायनः। अग्निरिति मंत्रेण ग्रामा उदग्निं स
माहरेत्। पृष्टोदिविति वा दध्यात्सा विद्या ज्वालयेदथ। तत्सवितुस्तां सवितुर्विधानाति स्मृतोः परः। श्रीः
अग्नेतनमाह। श्रपयेच्चापरेव द्वौ मुहु मिश्रं वरुततः। तिलतंडुलमिश्रं तु द्वितीयं सपवित्रकं अपरं १

जा.
२

पो वलिर्वाथ्यस्वर्गैषान्तरि रक्षया। दशपिंडांस्ततो दत्त्वा विष्णोः सौम्यमुखं स्मरेत्। निरूप्य लसुता
स्तोयं नानिमात्रं प्रविश्य वा प्रक्षिपेत् पूर्णकुंभेन जलमध्ये पृथक् पृथक्। प्रदद्यात्संपदं वा न्यकुंभा
श्चाथ जलांजलीन। द्वारोपांतं गृहे वाथ स्नानं तोयं च निसिपेत्। जावाक् स्नाहि दुग्धं च पिवेदं चाप्य
नुस्मरेत्। याम्योन्मुखेषु दक्षिणेषु च पेत्पश्चादुदङ्मुखः। अमावास्यायां कुर्याच्च जीवश्चाह
मतः परं। घृतान्नमांसदधिभिः पूरयेत्कर्षुकात्रयं। कुर्याच्च मासिकं मासि सपिंडीकरणं तथा। आ
शौचांते ततः सर्वमात्मनो वा परस्य वा। कुर्यादस्थिरतां ज्ञात्वा जन्मरोग्यधनायुषां॥ ॥ अथा
स्य स्पष्टप्रयोगः॥ यथा शक्तिरुत प्रायश्चित्तः क्लृप्ता दशपां कृतोपवासः त्रयोदशपां कृत नि
त्यक्रियो देशादिसंकीर्त्य और्ध्वदेहिक फलसिद्ध्यर्थं जीवच्छादमहं करिष्य इति संकल्पना
लया मंत्रपचारैः संपूज्य तदग्रेति स्त्रो जलधेनुः सक्षिण तिलाः पितृभ्यो निवेदयेत्। तत्र सो
माय पितृमते स्वधानम इत्युत्तरस्तु निवेदयेत्। अग्रयेकं वाहनाय स्वधानम इति दक्षि

श्रीः
२

लस्यां। यमायांगिरसे स्वधानमशति मध्यमां निवेदयेत्। जलधेनुप्रकारस्तु विष्णुधर्मो
 नरेऽनिहितः। जलकुंजं नरव्याघ्रसुवर्णरजतान्वितं। रत्नगर्भमशेषैस्तथा मेषैर्धाम्यैः स
 मन्वितं। सितवस्त्रयुगच्छत्रं दूर्वापल्लवशोभितं। कुष्ठमांसांशुमुरोश्चारवालकामलकैर्युतं।
 प्रियंगुपत्रसहितं सितवस्त्रोपवीतिनं। लसच्छत्रमुपानत्कंदर्भविष्टरसंस्थितं। चतुर्भिः सं
 दृतं नूपतिलपात्रैश्चतुर्दिशं। स्तुतिगितं हृदि पात्रेण घृतस्योदवतामुरवे। उपोषितः समभ्य
 र्च्य वासुदेवं जलाशयं। संकल्प्य जलधेनुं च कुंजं तमन्निपूज्य च। पूजयेद्दत्सकं तद्वत्सकं ज
 लमयं बुधः। एवं संपूज्य गोविंदं जलधेनुं च वत्सकं। दद्याद्दिजायराजेंद्रप्रात्यर्थं जलशायिनः
 जलशायी जगद्योनिः प्रायतां मम केशवः। इति बोधार्थं नृनाथविश्रायप्रतिपादयेत्। रतिञ्च
 च जलकुंजपरिमाणं शक्तिः। सुवर्णाद्यपि शक्तिः। सुवर्णं शृंगाकृतिः। रजतं खुराकृतिः।

जा.
३

निलपात्राणि ताम्रमयानि रघिपात्रं कांस्यं । धान्यानि पार्श्वद्वये । कुष्ठादीनि घ्राणादेशोऽप्रियं गुपत्रं
अवले । यज्ञोपवीतं शिरसि । वस्त्रश्चतुर्थं शोभनकार्यः । दक्षिणा सुवर्णमारज्य यथाशक्ति । एतच्च
तरधेनुवत् । अविरोधात् तस्मान्न्यादितरेषु तथा त्वमिति मामां सान्यायात् । एवं जलधेनुर्नि
वेदादौ देवे पित्र्ये त्रय इति पंचविधान्या दक्षालनपूर्वपूर्वोद्भूतानुपवेशपासनावाहना
दिनासंभूज्यवसुभ्यस्त्वाहं भोजयामिरुद्भ्यस्त्वाहं भोजयामि । सूर्येभ्यस्त्वाहं भोजयामिति
पित्र्यब्राह्मणपूजाप्रयोगः । एवं आह विधिना न्यर्त्य भोजयित्वा वस्त्रादिभ्यस्त्रान्पिंडान्दत्त्वा
थोत्तरस्तां सोपस्करजलधेनुं सोमो देश्यकां वसुब्राह्मणाय दद्यात् । दक्षिणस्तां मरुतु देश्य
कां रुद्रब्राह्मणाय । मध्यमस्तां यमो देश्यकां सूर्यब्राह्मणाय दत्त्वा विश्वे देवब्राह्मणान्यां स
दक्षिणं तिलपूर्णं कांस्यपात्रं देयं । स्वस्त्युक्ता शप्य जलादि रत्ना विष्णुं स्मरन् नृद्विजाचि सजये

श्रीः
३

त्वा एवं श्राद्धशेषं समाप्य स्वयं पारणां कृत्वा कामकुले शानसंज्ञं नारायणं स्मरन् नानाविजाय
 पात्र। अथ वतुर्दश्यां प्रजाते स्नानादि कृत्वा सरिद्वारादिगच्छेत्सूवादि क्रमेणागमन काले य
 वान्वस्त्राणिलोहिरवंडांश्च जितं तेषु उरीकासजितं तेषु विश्वभावना नमस्तेस्तु हृषीकेश महा
 पुरुष पूर्वजेत्यादि पठन् चिकिरेत्। ततो नदीतारे वसिष्ठा मुखः स्मार्तं लौकिकं वाग्निं स्थापयेत्।
 ततश्चिंत्यर्थं गतं स्व न न नू प्रार्थनादि प्रत्यक्ष मरणवत्सर्वं कार्यं। नात्र प्रेतशब्द प्रयोगः। एवं
 स्वशाखोक्तं पूर्णं कृत्यं तं होमं कृत्वा प्रधान होमस्थाने निरग्निर्होम्ये यथा परुडा यवस्वाहांते
 न मंत्रेणाज्याहुति त्रयं कृत्वा पंचाशत्कुशनिर्मितां ब्रह्मलोकहेतुं आत्मप्रतिष्ठाति मन्य ब्राह्म
 ण हस्तेन कृत्वा दमग्निमिति मंत्रेण राहयेत्। ततो वातास्त इत्यादि शवदाहवत्। ततो मुद्रमि
 श्रंतिलमिश्रं तंडुलवरुद्वयमन्याग्रौष्टोदिविधिना स्थापिते सपवित्रकं श्रपयेत्। तदग्निस

जा. वि

४

मीपेगर्तत्रयंरुताक्रमेणमधुसारघृतमिश्रोदकैः पूरयेत्तातस्मापेमुद्गप्ररितानित्रालिश
रावालिस्थापयेत्॥ॐ॥पृथिव्येनमस्तुभ्यं॥ॐ॥यमायनमस्तुभ्यं॥ॐ॥रुद्रायश्मशानपतयेन
मस्तुभ्यमितिमंत्रक्रमेण॥ततोदीप्तंदहनाग्निंक्रव्यादवद्भित्तायेभूम्येनमइतिपठक्षीरा
हजलकुंभजलेनतिर्वापयेत्॥ततोनाम्निमात्रंजलंप्रविश्यदक्षिणामुरवोयमादिभ्यः॥सप्त
तिलांजलीन्दद्यात्॥ॐ॥यमायस्वधायनमः॥ॐ॥धर्मराजायस्वधानमइत्यादिप्रयोगेणत
तोवहिरागत्यॐ॥नमोरुद्रायश्मशानपतयेनमइतिमंत्रेणलाजोदकपूर्णकुंभंभूमौ
विकिरेत्॥ततोदक्षिणाग्रदर्त्रेषुस्वधायैस्वधाहायचरुद्रोन्नमइतिस्मरन्अमुकगोत्रामु
कएतन्निलोदकंनुभ्यमस्त्वितितिलोदकंदत्वापूर्वकृतचरुभ्यांपंचपंचेतिदशपिंडान्क
त्वास्तस्मदेहैषपिंडोयंदत्तस्त्वक्षय्यमस्तुतेतिमंत्रेणस्वोदेशेनपिंडदानविधिनाद

श्रीः

४

शपिंडां दत्वा धूप दीपनैवेद्यादिना संपूज्य इदमक्षय्यमस्तित्युक्त्वा विष्णोः सौम्यमुखं स्मृत्वा
 पिंडानामूष्माणानि वृत्ते एकैकं पिंडं जलपूर्णकुंभे निधाय नान्निमात्रे जले स्थितानं कुंभं जलम-
 ध्येक्षिषेत्। एवमन्यानपि नवकुंभान्निषेत्। तत एकैकं जलपूर्णकुंभमेकैकं वतिलां जलमित्ये-
 वं क्रमेण पंचाशत्कुंभाः पंचाशदं जलयश्च दातव्याः। अथ स्नात्वा गृहमागत्य द्वारोपांते पात्र-
 द्वये सारं वसिष्ठा जीवात्र स्नात्वा हातिजलं निवेद्य इदं दुग्धं पिवेति दुग्धं निवेदयेत्। तस्मिन् दिने
 आशौचं कार्यं। तदा त्रौदक्षिणाग्रदर्शेषु उदङ्मुखं पेत्। अथ प्रातरमावास्यायां स्नात्वा जी-
 वच्छाद्वमहं करिष्ये इति संकल्प्य मध्याह्ने सर्पिंडं क्रमेण कोदिष्टश्चाद्वं सोद्वं शो न कुर्यात्। तत्र
 पिंडं समीपे घृतान्नमांसदधिभिः स्वातत्रयं पूरयेत्। तन्मांसं स्थाने लवणमिश्रितं पापसंवा-
 ततः षोडशमासिकानि कृत्वा सर्पिंडाकरणं स्वस्वसंज्ञोक्तप्रकारेण कुर्यात्। अत्र जीवश्चा-

स्थ

जो.
५

नं ४६०१
 द्वे प्रेतशब्दोच्चारणं नास्ति। बोधायनसूत्रेऽपि। यदा स्वयं न शक्नुयात् तदा पुत्रादयः कुर्युरमुकगोत्रा
 यामुष्माशनि। अत्राप्युदाहरंति। जीवन्नेवात्मनः श्राद्धं कुर्यादन्येषु स्वस्यपि। यथाविधिप्रवृत्त्या
 श्रुसपिंडीकरणं न इति। नतश्च सपिंडीकरणे विकल्पः। पुत्रादिकर्त्रे न राजावेत्तापिंडीकरणं। का
 र्यमिति शिष्टाः। एवं जीवश्राद्धं विधाय मृतस्य पुत्रादयो यथाविधि प्रेतक्रियां कुर्युः। पश्चाद्विद
 ध्या हर्धंतु सद्भावो गोत्रिणां यदातिस्मृतेः॥ ॥ इति श्राद्धसमस्तविद्वन्मंडलाकृपापात्रभूतेन
 श्रीमदनंतभट्टेन विरचिते विधानपारिजाते जीवश्राद्धप्रयोगविधिः॥ ॥ अथाकाले प्रेकृत
 दिनविधानं। विधानमालायां। प्रेको यदा शब्दमिति धर्मकाले यामत्रयादौ क्रमशो पितृन्। फलं विदध्या
 त्वबलुवा स रात्मा प्रेकोत्तराणां त्वरितं हि मर्त्यमे। बद्धिर्नयं वद्धिर्नयं वषाडाशोकोपलब्धिः स्वभुजा
 यतेव। एतत्फलं पूर्वतश्च विद्या अहंत रात च ह्यशानुपीडा। तच्छान्तये शान्तिकरं विधानं देवोदितं

१०. जीवन्त प्राद

१०. जीवन्त प्राद

श्रीः
५